

*Голові Спеціалізованої вченої ради
для присудження ступеня доктора філософії
в Житомирській політехніці
доктору економічних наук, професору
ПЕТРУКУ О.М.*

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата економічних наук, доцента
ЛИТВИНЧУК ІРИНИ ВІКТОРІВНИ

на дисертаційну роботу

ПОПОВА Олексія Геннадійовича

на тему «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку
безготівкових розрахунків», подану

на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 07
«Управління та адміністрування» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська
справа та страхування»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Банківська система є важливою складовою національної економіки, що забезпечує фінансову стабільність та безперервність грошового обороту. У сучасних умовах розвиток фінансового сектора України характеризується стрімкою цифровізацією та модернізацією платіжної інфраструктури. Дані Національного банку України свідчать, що частка безготівкових операцій за сумою у загальному обсязі операцій із платіжними картками за січень-вересень 2025 року склала 65,4% (порівняно з 64,8% у 2024 р.), а за кількістю – 95,4% (проти 94,5% у 2024 р.).

Автором науково доведено гіпотезу про наявність прямого взаємозв'язку між рівнем реального ВВП та обсягом безготівкових розрахунків, що доводить стратегічну роль розвитку платіжних систем для економічного зростання держави. Водночас динамічне впровадження концепції «відкритого банкінгу» та виклики воєнного стану провокують появу нових внутрішніх і зовнішніх загроз, зокрема зростання кіберзлочинності та специфічних розрахункових ризиків, що можуть призвести до втрати фінансової стійкості окремих установ та виникнення системних криз.

Зазначене вище засвідчує актуальність обраної теми дисертації Попова О.Г., визначення предмета та об'єкта, мети та завдань представленого

дослідження. Об'єктом дослідження є фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків.

Зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Державного університету «Житомирська політехніка» Міністерства освіти і науки України за темою НДР «Фінансова система України в умовах війни та повоєнного відновлення, 2024 рік» (номер державної реєстрації 0124U002038), у межах якої досліджено взаємозв'язок між окремими показниками фінансової безпеки та ризиками безготівкових розрахунків й розвинуто методичні підходи до оцінки фінансової безпеки банківських установ.

Особистий внесок дисертанта в отриманих наукових результатах. Дисертаційна робота є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням, в якому особисто автором обґрунтовано і поглиблено теоретичні та методичні засади забезпечення фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків, а також розроблено внутрішні та зовнішні методи її посилення.

Автору належать наукові ідеї, теоретичні розробки й узагальнення, обґрунтований вибір методів дослідження, висновки і рекомендації, практичне впровадження результатів наукових досліджень.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові результати, викладені у дисертаційній роботі, а також висновки і рекомендації, є достатньо логічними та обґрунтованими. Наукові положення, викладені в дисертації, повною мірою досліджені, про що свідчить логічна структурованість роботи, її зміст та значний перелік опрацьованих автором джерел.

Поставлені завдання були розв'язані на теоретичному, методичному та практичному рівнях. Проаналізовано стан останніх наукових досліджень з проблематики фінансової безпеки банківських установ. Дисертаційна робота характеризується теоретичною та практичною цінністю.

Ступінь наукової новизни результатів дисертаційного дослідження. Оцінюючи наукову новизну дисертації, доцільно зазначити, що робота Попова О.Г. є комплексним дослідженням фінансової безпеки комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків через поглиблення її теоретико-методичних засад та розробку практичних інструментів посилення безпекового рівня.

Для досягнення поставленої у роботі мети та сформованих завдань використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження (системний підхід, контент-аналіз, кореляційно-регресійний аналіз, економіко-статистичні методи), що дало змогу обґрунтувати висновки дисертаційної роботи та засвідчити можливість їх використання в подальших дослідженнях та практичній діяльності.

Обґрунтованість одержаних дисертантом висновків та рекомендацій доводить опрацювання 206 літературних джерел, зокрема монографій, наукових статей вітчизняних і зарубіжних учених, нормативних документів, звітів Національного банку України та результатів здійснених здобувачем розрахунків.

До наукових результатів, що сприяють поглибленню теоретико-методичних засад забезпечення фінансової безпеки банків, доцільно віднести такі:

1) удосконалено структуру розрахунково-платіжного механізму як об'єкту фінансової безпеки банків на підставі адаптації теорії економічних механізмів, що дозволило виокремити його цільову функцію, блок управління, об'єкт та сукупність процесів (обслуговування рахунків клієнтів та банківського регулювання); визначено його місце у складі суб'єктно-об'єктної підсистеми банку, що сприяє безперервності грошового обороту та фінансовій стійкості;

2) удосконалено класифікаційні ознаки внутрішніх банківських ризиків (за характером, клієнтським складом, можливістю оцінки) шляхом їх доповнення ризиками платіжних систем; уточнено сутність «розрахункового ризику» як складової фінансового ризику, що характеризується часовим і грошовим розривом між платежами і може призводити до ланцюгової реакції неплатежів, та ідентифіковано його специфічні ознаки (вплив на кредитний ризик та ліквідність);

3) удосконалено методичний підхід до оцінювання фінансової безпеки банківської установи на основі оцінки недоліків чинних методик (неврахування тенденцій платіжних систем та європейських практик), що дозволило доповнити їх специфічними індикаторами: сумою збитків від соціальної інженерії, рівнем платіжної репутації банку, часткою чистих активів системно важливих банків та обсягом комісійних доходів від платіжних операцій;

4) набуло подальшого розвитку обґрунтування взаємозв'язків між показниками фінансової стабільності (ROA, ROE) та видами банківських

ризиків, що, на відміну від існуючих підходів, базується на кореляційно-регресійному аналізі; це дозволило підтвердити чутливість рентабельності до рівня розрахункового ризику та обґрунтувати доцільність впровадження моделі «cashless economy» для скорочення тіньових операцій і мінімізації витрат банку;

5) набуло подальшого розвитку систематизація наукових підходів до трактування «фінансової безпеки банку», що дозволило обґрунтувати доцільність застосування комплексного підходу (поєднання системного, процесного та суб'єктного елементів) для формалізації елементів системи та ідентифікації загроз у розрізі суб'єктів: банківська установа, персонал, власники, клієнти.

Повнота опублікування основних положень дисертації. Дисертаційна робота Попова О.Г. є самостійною, комплексною і повноцінною науковою працею.

Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано у 11 наукових працях загальним обсягом 5,6 авт. арк. (особисто автору належить 5,43 авт. арк.), з яких 5 – у наукових фахових виданнях України та 6 публікацій апробаційного характеру в інших наукових виданнях.

Положення дисертаційного дослідження, в яких відображено наукову новизну, повністю висвітлені у фахових виданнях, обговорені на науково-практичних конференціях.

Сформульовані у дисертаційній роботі наукові результати, висновки та пропозиції належать особисто автору. Внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві, належним чином конкретизовано у переліку опублікованих за темою дисертації праць. На захист дисертації виносяться виключно особисті розробки Попова О.Г.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів і рекомендацій про їх використання. Основні положення дисертаційної роботи доведені до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій, які можуть бути використані в практичній діяльності банківських установ. Зокрема, у діяльність Житомирської філії АБ «Укргазбанк» впроваджено наукові та практичні результати щодо вдосконалення внутрішніх заходів забезпечення фінансової безпеки розрахункових операцій організаційного, інформаційно-технологічного та кадрового характеру (довідка б/н від 30.11.2025 р.). Деякі результати дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі Державного університету «Житомирська політехніка» при викладанні освітніх компонент «Банківський

менеджмент» та «Операції банків та фінансово-кредитних установ» для здобувачів вищої освіти за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок» (довідка №44/01.00/1566 від 06.11.2025 р.).

Оцінка структури дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний текст роботи викладено на 176 сторінках. Дисертаційна робота містить 26 таблиць, 20 рисунків, 12 додатків. Список використаних джерел становить 206 найменувань.

Мова та стиль викладення. Дисертація Попова О.Г. написана сучасною діловою українською мовою з використанням фахової фінансової термінології. Стиль викладення тексту в дисертації є науковим, що означає чіткість і послідовність викладення матеріалу, однозначність трактувань термінів і категорій, точність та об'єктивність оцінок.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертаційної роботи Попова О.Г. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Виходячи з цього, можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

Критичні зауваження до дисертації. Водночас хочемо висловити окремі критичні зауваження до дисертації ПОПОВА Олексія Геннадійовича на тему «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків»:

1) у п.2.3 дисертації автором сформовано та доведено гіпотезу, що фінансова стабільність банків, яка характеризує належний рівень фінансової безпеки, є чутливою до зміни рівня розрахункового ризику через вплив на них кредитного ризику. Для доведення гіпотези в якості залежних показників, що характеризують рівень фінансової стабільності, обрано показники рентабельності активів та рентабельності капіталу певної вибірки комерційних банків. Проте в роботі недостатньо чітко обґрунтовано критерії відбору банків до вибірки (наприклад, за розміром активів, часткою карткового бізнесу чи типом капіталу), що не надає можливості зробити висновок про можливість екстраполяції отриманих висновків на всю банківську систему України, включаючи невеликі фінансові установи (с. 124-130);

2) у дисертаційній роботі багато уваги приділено питанням цифровізації при функціонуванні платіжних систем, але зміст роботи значно б покращився при більш детальному обґрунтуванні подвійної ролі інструментів штучного інтелекту при організації безготівкових розрахунків: з одного боку, вони є засобом виявлення шахрайства, з іншого – джерелом нових загроз (шахрайство, автоматизовані соціальні інженерні атаки), що потребує проведення додаткових досліджень в контексті забезпечення фінансової безпеки банківських установ;

3) серед методів мінімізації загроз фінансовій безпеці розрахункових операцій банків автор акцентує увагу на внутрішніх заходах її забезпечення (нормативного, організаційного, інформаційно-технологічного, кадрового характеру), що доцільно реалізовувати на різних етапах функціонування системи управління операційним ризиком як джерелом розрахункового (с. 168-169 дисертації, табл. 3.5). Натомість ринкові інструменти передачі ризику – зокрема кіберстрахування та страхування відповідальності за платіжні збої розкрито недостатньо, хоча у світовій практиці вони є важливим елементом фінансового захисту банків.

Зазначені вище критичні зауваження до дисертації ПОПОВА Олексія Геннадійовича не применшують значущості одержаних ним результатів наукових досліджень, а лише окреслюють ті сторони дисертації, які з тих або інших причин є порівняно слабшими чи недостатньо обґрунтованими.

Загальна оцінка роботи, її відповідність встановленим вимогам.
Враховуючи актуальність проблеми та результати проведеного дослідження, вважаємо, що представлена до захисту дисертаційна робота ПОПОВА Олексія Геннадійовича на тему «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» є цілісною, завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка містить повною мірою обґрунтовані науково-практичні результати, які сприяють зміцненню фінансової безпеки комерційних банків через удосконалення структури розрахунково-платіжного механізму та розвиток його функціонально-цільової, суб'єктно-об'єктної та процесно-забезпечувальної підсистем.

Тему дисертації розкрито у повному обсязі, поставлені завдання вирішено, досягнуто мети дослідження, представлено нові наукові результати, які мають як теоретичне значення, так і науково-практичну цінність.

Наукові публікації автора ПОПОВА Олексія Геннадійовича відображають основні положення та результати дисертації. Публікації в

достатній кількості висвітлено у наукових фахових виданнях, визначених для оприлюднення положень дисертацій.

Враховуючи актуальність, наукову новизну, важливість одержаних автором наукових результатів, їх обґрунтованість та достовірність, а також практичну значущість сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота на тему «Фінансова безпека комерційних банків в умовах розвитку безготівкових розрахунків» відповідає вимогам до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а саме Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44; наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» № 40 від 12.01.2017 р. (зі змінами від 31.05.2019 р.), а її автор – ПОПОВ Олексій Геннадійович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Рецензент:

Кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри фінансів
Державного університету
«Житомирська політехніка»



Ірина ЛИТВИНЧУК

Підпис Литвинчук І.В. засвідчую:
Проректор з науково-педагогічної
роботи та цифрової трансформації
Державного університету
«Житомирська політехніка»



Андрій МОРОЗОВ